

УДК 336.225

ГЕНЕЗИС КАТЕГОРІЇ "ПОДАТКОВИЙ КРЕДИТ"

ПАНЧУК А., к. е. н., доцент кафедри фінансів КНТЕУ

Розвиток податкових відносин в українській економіці супроводжується новим розумінням трансформацій, що відбуваються у цій сфері, та потребують подальшого дослідження і вдосконалення. Цим обумовлюється актуальність вивчення понятійного апарату щодо непрямих податків взагалі та податку на додану вартість зокрема. Питання, пов'язані з використанням податку на додану вартість, його впливом на суб'єкти господарювання та прогнозуванням надходжень ПДВ до державного бюджету, досліджувалися у працях провідних вітчизняних і зарубіжних науковців та економістів А. Соколовської, О. Данилова, В. Федосова, А. Поддєрьогіна, Є. Калюги [1–5] та ін.

Метою статті є уточнення категорії "податковий кредит", її відбиття у термінології оподаткування, визначення шляхів вирішення науково-методичних проблем застосування цієї категорії.

Поняття "податковий кредит" може трактуватися залежно від напрямку дії, подібно до державного кредиту, як активна і пасивна форми. Активною формою податкового кредиту можна вважати його використання державою як різновиду податкової пільги, коли платнику дозволяють використати кошти податку на певні цілі, в яких зацікавлена держава (при цьому суми податку не передаються до бюджету держави, а залишаються в розпорядженні платника). Пасивною формою податкового кредиту слід вважати відстрочення повернення державою платнику внесених ним до бюджету сум податку. Іншими словами, в цьому випадку платник виступає кредитором, а держава – боржником.

В Україні за умов ринкової економіки податкове кредитування зазнало певних змін, які знайшли відображення в нормативно-законодавчій базі

На початку 90-х років ХХ ст. термін *кредитування податку* означав, що підприємству надається право відстрочити сплату податків на деякий час за певних умов, визначених законодавством. В Україні у цей період кредитування ПДВ проводиться тільки для підприємств із сезонним характером виробництва, залежно від залишків використаних (нереалізованих) товарів. Належні суми кредитування податку за

певною процедурою перераховувалися на розрахунковий рахунок підприємства. При реорганізації чи ліквідації підприємства наданий кредит повертався до бюджету або стягувався у безспірному порядку під час ліквідації. За користування коштами на кредитування ПДВ проценти не сплачувалися [3, с.193–194].

Новим елементом в оподаткуванні доходів підприємств, введеним 1 січня 1992 р., стало надання податкового кредиту як *термінової відстрочки сплати податку, який підприємство має сплатити до бюджету протягом поточного календарного року*. До цього часу відстрочка платежів у системі взаємовідносин підприємств із бюджетом законодавчо не передбачалась.

Надання податкового кредиту відіграло певну роль у забезпеченні регулюючої функції податку на доходи. Відстрочка сплати податку давала можливість підприємствам спрямовувати тимчасово звільнені кошти на розвиток виробництва. Ефективність функціонування податкового кредиту залежала від того, на які цілі й за яких умов він надавався.

Згідно з чинним на той час законодавством податковий кредит передбачалось видавати у таких випадках:

- якщо сума податку на доходи, обчисленого за звітний період, перевищувала 50 % суми доходу, який спрямовується до фонду нагромадження. Обов'язковою умовою було правило, що підприємство реалізує вироблену продукцію (роботи, послуги) за регульованими цінами в обсязі, що перевищує 70 % усього обсягу реалізації продукції (робіт, послуг);

- при організації виробництва промислових товарів народного споживання, продуктів харчування, дитячого одягу та взуття, дитячого харчування, медикаментів і медичного обладнання, інвалідної техніки, культурно-побутового та виробничого призначення, будівельних матеріалів, якщо випуск цієї продукції непрофільний для підприємства; адже в цей час Україна переживає труднощі структурної перебудови економіки, тотального дефіциту товарів широкого вжитку, тому держава намагається стимулювати їх виробництво податковими преференціями;

- якщо малі підприємства придбали й експлуатують обладнання, що повністю використовується для науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, виконуваних силами самого малого підприємства (в тому числі для реалізації цих робіт) і для захисту природного середовища від забруднення [3, с. 297].

Отже, певні кроки щодо підтримки малого підприємництва і охорони довкілля було зроблено уже в перші роки розбудови української держави.

Кабінет Міністрів України мав право надавати податковий кредит на інші цілі й на інших умовах, ніж зазначено вище, за рахунок сум податку, що зараховувалися до державного бюджету, якщо кошти від зменшення податку спрямовувалися на фінансування загальнодержавних потреб. Щоб скористатися правом на одержання податкового кредиту, підприємству необхідно було укласти угоду з податковим органом, у якому воно було зареєстроване за формою, встановленою для укладання кредитних угод із комерційними банками. У кредитній угоді обумовлювалися строк початку погашення податкового кредиту; період погашення; розмір процентів на суму наданого податкового кредиту; інші умови.

Відповідно до чинного законодавства строк початку погашення податкового кредиту було встановлено не пізніше як через два роки після надання кредиту, а розмір відсотків – не менший за процент інфляції, визначений на період кредитної угоди відповідним органом, і не менший від офіційного індексу інфляції. Період погашення встановлювався не менше 5 років, але за умов, що платник на інше не погоджується. Інші умови надання податкового кредиту не повинні були обмежувати права кредитонадавача, передбачені законодавством, і зменшувати поточні надходження податків до державного бюджету. Податковий кредит надавався платникові із сум авансових платежів, що зараховувалися у встановленому порядку, і виплачувався протягом року. За законодавством сума податкового кредиту не могла зменшувати суму авансового платежу більше ніж на 50 % і перевищувати 50 % річного податку незалежно від того, в якій послідовності та пропорції податковий кредит використовувався платником. Якщо підприємство порушувало кредитну угоду, вся сума податкового кредиту стягувалась податковим органом за рішенням суду або арбітражного суду [3, с. 297–298].

Пошук механізму прибуткового оподаткування підприємств супроводжувався змінами бази оподаткування. Прийнятий у 1993 р. порядок оподаткування доходів підприємств замінюють оподаткуванням їхнього прибутку, внаслідок чого зникає основа для розрахунку податкового кредиту як відстрочення платежу з податку на доходи.

Подальші зміни у категорії податкового кредиту відбуваються із набуттям чинності у 1997 р. Закону України "Про податок на додану вартість" (далі – Закон про ПДВ)[6].

Щодо визначення в Україні податкового кредиту з ПДВ слід зазначити, що податковий кредит звітного періоду складається із сум податків, сплачених платником податку при придбанні: товарів (робіт, послуг), вартість яких включається до складу валових витрат виробництва (обігу); основних фондів або нематеріальних активів, що підлягають амортизації. Право платника на податковий кредит звітного періоду за цим Законом складається із сум податків, нарахованих платником податку за відповідною ставкою.

Згідно зі ст. 7.5 Закону про ПДВ датою виникнення права платника на податковий кредит стала дата здійснення першої з подій:

- дата списання коштів із банківського рахунку платника податку в оплату товарів (робіт, послуг), дата виписки відповідного рахунку (товарного чека) – у разі розрахунків із використанням кредитних дебетових карток або комерційних чеків;
- дата отримання податкової накладної, що засвідчує факт придбання платником податку товарів (робіт, послуг).

Для операцій із імпортом товарів (супутніх послуг) обов'язковою умовою нарахування податкового кредиту було встановлено сплату податку по податкових зобов'язаннях.

Особливі вимоги встановлено щодо операцій з оренди. Якщо при оперативній оренді передача майна виділена як операція, що не є об'єктом оподаткування ПДВ, то фінансового лізингу це не стосується і датою виникнення права лізингоотримувача на збільшення податкового кредиту для операцій фінансової оренди (лізингу) є дата фактичного отримання ним об'єкта фінансового лізингу.

Проблеми у податковому обліку виникають у виконавців довгострокових контрактів, для них довелось ввести специфічні правила встановлення дати виникнення права замовника на податковий кредит – із контрактів, визначених довгостроковими відповідно до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств", є дата збільшення валових витрат замовника довгострокового контракту.

Під прискіпливим наглядом перебувають товарообмінні операції як передумова можливих зловживань у сфері оподаткування ПДВ. Для таких операцій для нарахування податкового кредиту слід дочекатись дати здійснення заключної (балансової) операції, яка відбулася після першої з подій – дати відвантаження товарів або їхнього оприбуткування.

У випадку, коли платник податку здійснює операції щодо продажу товарів (робіт, послуг), звільнених від оподаткування або таких що не є об'єктом оподаткування, суми податку, сплачені (нараховані) у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) для здійснення таких операцій, включаються відповідно до складу валових витрат виробництва (обігу) і до балансової вартості основних фондів і нематеріальних активів, а до податкового кредиту не включаються.

Не дозволяється включати до податкового кредиту будь-які суми зі сплати ПДВ, якщо вони не підтверджені податковими накладними (або митними деклараціями), а при імпорті робіт (послуг) – актом приймання робіт (послуг) або банківським документом, що підтверджує перерахування коштів на оплату вартості таких робіт (послуг).

Механізм нарахування податкового кредиту з ПДВ створив безліч "лазівок" для ухилення від оподаткування, що змусило державу впроваджувати дедалі суворіші заходи щодо дотримання податкових

норм. У випадку, коли на момент перевірки платника податків податковим органом суми податку, попередньо включені до складу податкового кредиту, залишаються не підтвердженими відповідними документами, такі суми розцінюються як зниження суми податкового окладу.

Крім проблем держави, що виникли у зв'язку зі впровадженням податкового кредиту з ПДВ, необхідно зупинитись на економічних наслідках його застосування для суб'єктів господарювання.

Взаємозв'язок джерел формування показників податкового зобов'язання, податкового кредиту та розрахунку з бюджетом з ПДВ платників податку наведено на *рисунку*.

Сума ПДВ відноситься на:	ПОДАТКОВЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ (ПЗ)	(ПЗ – ПК) = (+, –) Різниця підлягає сплаті до бюджету або поверненню з бюджету
	- при відвантаженні товарів без одержання коштів за них; - при зарахуванні коштів в оплату товарів, які підлягають відвантаженню	
	ПОДАТКОВИЙ КРЕДИТ (ПК)	
	- при придбанні товарно-матеріальних цінностей, вартість яких відноситься до складу валових витрат або є основними засобами та вартість яких підлягає податковій амортизації; - до оплати їх вартості після відвантаження товарів; - при попередній оплаті; - при імпортуванні	

Алгоритм визначення джерела сплати ПДВ

Відповідно до алгоритму позитивне значення чистої суми зобов'язань підлягає внесенню до бюджету, від'ємне значення означає заборгованість держави перед платником ПДВ. При цьому метод визначення дати податкових зобов'язань з ПДВ за датою відвантаження, а не оплати продукції, негативно впливатиме на фінансовий стан підприємства. Це означатиме, що оплата споживачем вартості продукції ще не відбулась, а податок вже треба внести до бюджету, знову ж таки іммобілізуючи власні оборотні кошти.

Таким чином, при сплаті вхідного ПДВ у вартості придбання сировини та матеріалів відбувається автоматична іммобілізація оборотних коштів. Відшкодування цих, вилучених з обігу, коштів відбудеться тільки тоді, коли надійдуть кошти від споживачів виробленої та реалізованої продукції. Чим довший період між відшкодуванням ПДВ, тим довшим буде тимчасовий негативний вплив цього податку на фінансовий стан підприємства.

У Законі України "Про податок з доходів фізичних осіб" №889-IV (далі – Закон про ПДФО), що набув чинності у 2003 р. [7], наведено нове визначення: податковий кредит – це сума (вартість) витрат,

понесених платником, на яку дозволяється зменшити його оподатковувані доходи. Як і будь-яка пільга, надання податкового кредиту має низку обмежень.

Перш за все податковий кредит можуть отримати лише платники ПДФО – резиденти, тобто ті, хто постійно проживає в Україні; при цьому товари чи послуги, які входять до витрат, також повинні бути надані резидентами (фізичними чи юридичними особами).

За статтею 5 Закону про ПДФО платник податку отримав право включати до податкового кредиту:

- частину суми відсотків за іпотечним кредитом, сплачених протягом року, якщо за рахунок такого іпотечного житлового кредиту будується чи придбається житловий будинок (квартира, кімната) для проживання платника;
- суму коштів або вартість майна, переданих платником у вигляді пожертвувань або благодійних внесків бюджетним та іншим неприбутковим організаціям;
- суму коштів, сплачених платником на користь закладів освіти для компенсації вартості середньої професійної або вищої освіти.

При розрахунках податкового кредиту іпотечним житловим кредитом вважається фінансовий кредит, що надається фізичній особі строком не менше п'яти років для фінансування будівництва чи придбання житла під заставу цього житла.

Щодо благодійних пожертвувань, які можна зарахувати до податкового кредиту фізичній особі, яка здійснила такі платежі, то держава жорстко визначає перелік неприбуткових організацій, пожертви до яких компенсуються податковим кредитом. Зокрема, до неприбуткових віднесено житлово-будівельні кооперативи, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, членами яких можуть бути претенденти на одержання податкового кредиту.

Доцільно детальніше розглянути можливості одержання податкового кредиту при сплаті за навчання. Чинним податковим законодавством передбачено виключення з оподатковуваного доходу витрат при навчанні за контрактом у середніх спеціальних та вищих навчальних закладах. Слід відзначити, що, на відміну від попередніх норм, законодавцями було усунуто дискримінаційний підхід щодо навчання у недержавних закладах освіти: до набуття чинності Закону про ПДФО сплата за навчання у недержавному навчальному закладі вважалася доходом студента і оподатковувалась, якщо за його навчання сплатила інша особа, фізична чи юридична. Щодо державних навчальних закладів, то така сплата не входила до складу оподатковуваних доходів студента.

Податковий кредит по витратах за навчання надається тій особі, яка внесла кошти на рахунок закладу освіти. Дуже важливо врахувати

ступінь споріднення такої особи зі студентом: це може бути лише його батько або мати, чоловік або дружина, тобто члени сім'ї першого ступеня споріднення.

Розглянемо інший випадок, батьки надали кошти студенту, які він вніс за навчання, оформивши сплату від свого імені. Якщо у студента немає оподатковуваних доходів і він не платив податку з доходів фізичних осіб, то він не матиме права скористатися податковим кредитом. І навпаки, якщо студент працює і його працедавець звітує перед податковою службою про нараховані студенту доходи та стягнені податки, то лише цей студент матиме право на податковий кредит щодо вартості навчання, але в межах сплачених ним особисто сум податку.

Певним обмеженням щодо права на податковий кредит є те, що кредит може одержати лише особа, яка має індивідуальний ідентифікаційний номер з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків. Таким чином, відпадають особи, які з тих чи інших міркувань відмовились від присвоєння ідентифікаційного номера, що, можливо, виглядає дещо дискримінаційним. Проте адміністрування ПДФО вимагає певної формалізації, що полегшує боротьбу із спробами незаконного отримання податкового кредиту.

При визначенні сутності податкового кредиту виникає проблема узгодженості податкового законодавства: за Законом України "Про податок на додану вартість" податковий кредит – це *сума податку*, на яку дозволяється зменшити *податкове зобов'язання* платника; відповідно до Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб" податковий кредит – це *сума (вартість) витрат*, понесених платником, на яку можна зменшити його *оподатковуваний дохід*. Отже, щодо ПДВ зменшується сума податку, а щодо податку з доходів фізичних осіб – база оподаткування при розрахунку податкового кредиту, і один і той же термін означав різні елементи податків.

Слід визнати, що для обох податків зберігається розуміння податкового кредиту як кредитування держави платників при купівлі товарів чи послуг і сплаті податків у складі ціни цих товарів. Адже, сплачуючи за навчання, студент чи його батьки витрачають кошти, з яких стягнуто податок з доходів фізичних осіб. Водночас, ставши кваліфікованим фахівцем, громадянин здатен принести більшу користь суспільству, тому держава стимулює через податкові та інші важелі здобуття освіти, зокрема надаючи право податкового кредиту при компенсації вартості професійного навчання.

Розробляючи Податковий кодекс України, законодавці вирішили усунути подібну невідповідність, замінивши термін "податковий кредит" при оподаткуванні доходів фізичних осіб на "податкову знижку". За Податковим кодексом України податковий кредит – сума, на яку платник податку має право зменшити *податкове зобов'язання* звітного періоду у випадках, передбачених цим кодексом, стосується лише податку на додану вартість (розділ I) [8].

Термін "податкова знижка" стосується оподаткування доходів фізичних осіб, які не є суб'єктами господарювання. Нею вважається документально підтверджена сума (вартість) витрат платника податку – резидента у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів – фізичних або юридичних осіб протягом звітного року, на яку дозволяється зменшення його загального річного оподаткованого доходу, одержаного за результатами такого звітного року у вигляді заробітної плати, у випадках, визначених Податковим кодексом.

За нормами, запровадженими Податковим кодексом України, право на податковий кредит пов'язане з двома критеріями: купівля має призначатись для використання в оподатковуваних операціях у рамках господарської діяльності. Однак податковий кредит жорстко обмежено звичайними цінами, немає 20 %-ого допуску, який передбачався Законом про ПДВ. Проте за орендарями необоротних активів, які ввозять майно з-за кордону, законодавці закріпили право на податковий кредит за митним ПДВ.

Щодо добровільної реєстрації введено особливі умови: постачання іншим платникам ПДВ і обсяг постачання не менше ніж 50 % загального обсягу постачань за 12 календарних місяців. Виходить, що імпортер товарів, які продаються вроздріб, із невеликим обсягом втрачає право на податковий кредит щодо імпортного ПДВ, оскільки не зможе зареєструватися платником цього податку (розділ III Податкового кодексу України).

У 2006 р. з'явилася нова форма розрахунків із бюджетом щодо ПДВ для сільськогосподарських підприємств. Законом про ПДВ було введено застосування нульової ставки для поставок молока і м'яса живою вагою сільськогосподарськими товаровиробниками. Від'ємне сальдо ПДВ за такими операціями повинно було спрямовуватись виключно на розвиток виробництва сільськогосподарської продукції, що було відображено у скороченій формі декларації. Таким чином, із боку держави була зроблена спроба використати податковий кредит як безпосереднє джерело фінансування, тобто вже держава ставала кредитором, а не платник, і на перший план виступила регулююча функція податку.

У 2009 р. парламентарі намагалися запустити алгоритм, за яким дотації тваринникам ішли не безпосередньо від переробників, а через бюджет. Однак вже у лютому того року вони повернулися до раніше відпрацьованої схеми прямого фінансування "переробник – тваринник". Із 1 січня 2011 р. за Податковим кодексом України сільськогосподарським товаровиробникам не можна буде одержувати дотації безпосередньо від переробників. ПДВ із операцій щодо поставки молока, молочних продуктів, м'яса та м'ясопродуктів, закуплених живою вагою, направляють до спеціального фонду Державного бюджету. Такий порядок має діяти до 1 січня 2015 р. (пункт 1 підрозділу 2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України).

Лише з 2018 р. тваринники матимуть право не віддавати до бюджету ПДВ із операцій щодо поставки молока, тварин, птиці, виготовлених у цехах власного виробництва.

На основі викладеного можна зробити певні висновки.

По-перше, категорія податкового кредиту має двоїсту природу, вона відбиває відносини між платниками податків і державою як між кредитонадавачами та кредитодержувачами.

По-друге, суть податкового кредиту, якому надається перевага у той чи інший момент розвитку податкових відносин, залежить від податкової політики держави. Якщо держава надає перевагу посиленню фіскальної функції податків, вона обирає податок, при якому виникають відносини податкового кредиту як пасивної форми, і користуються можливістю відстрочення своїх зобов'язань перед платниками. Якщо держава намагається посилити регулюючу функцію податків, їй доцільно використати активну форму податкового кредиту як різновид пільгового відстрочення податкових платежів із метою використання сум податків на розвиток виробництва.

По-третє, термінологія та сутність елементів податків у системі податкового права, особливо поняття "податковий кредит", вимагають подальшого узгодження. Найбільш узагальнюючим можна вважати визначення податкового кредиту як зменшення податкового зобов'язання з будь-якого податку, а не лише з податку на додану вартість, оскільки в цьому випадку у механізмі стягнення податку з доходів фізичних осіб податкова знижка означатиме повернення надміру сплаченого податку, а не витрат платнику і не зменшення бази оподаткування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення / А. М. Соколовська. — К. : Знання-Прес, 2004. — 454 с.
2. Данілов О. Д. Податок на додану вартість : навч. посіб. — К. : Вид. дім "Комп'ютер Прес", 2003. — 254 с.
3. Податкова система України : підручник / В. М. Федосов, В. М. Опарін, О. П. П'ятаченко та ін. ; за ред. В. М. Федосова. — К. : Либідь, 1994.
4. Поддєрьогін А. М. Податок на додану вартість та його вплив на діяльність суб'єктів підприємництва / А. М. Поддєрьогін // Фінанси України. — 2010. — № 5.
5. Калюга Є. В. Економіко-правові засади понятійного апарату податкового законодавства / Є. В. Калюга // Фінанси України. — 2006. — № 8. — С. 48.
6. Про податок на додану вартість : Закон України від 3 квіт. 1997 р. № 168/9-ВР, зі змін. і допов.
7. Про податок з доходів фізичних осіб : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 889-IV.
8. Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI.